

Жанна Дерій
Сергій Зосименко

Zhanna Derii
Serhiy Zosymenko

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РАЦІОНАЛЬНОМУ ОБМЕЖЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЕГОЇЗМУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРА

THE STATE'S ROLE IN RATIONAL RESTRICTION OF ECONOMIC SELFISHNESS OF BUSINESS SECTOR

Категорія “економічний егоїзм” належить до найважливіших ціннісних орієнтирів суб'єктів підприємницької діяльності, що визначають лінію їх економічної поведінки у короткостроковому та довгостроковому аспектах. Сучасні дослідження присвячені подоланню проблем так званих “провалів ринку” інструментами державного регулювання. Однак поза увагою науковців залишається джерело подібних проблем, яке ми вбачаємо у ціннісних орієнтаціях економічних суб'єктів, що детермінують відповідний тип економічної поведінки у короткостроковій та довгостроковій перспективах. Метою статті є визначення ролі інституту держави в обмеженні економічного егоїзму як чинника, що має деструктивний вплив на соціальну стабільність в країні. У статті досліджено роль держави у регулюванні економічного егоїзму, котрий повинен бути обмежений до раціонального рівня. Доведено, що завданням держави є формування відповідного інституційного середовища як сукупності формальних та неформальних інститутів, покликаних сприяти встановленню взаємовигідних правил взаємодії між економічними суб'єктами на принципах справедливості, довіри, максимального врахування прав та інтересів інших учасників ринку. Обґрунтовано, що результатом державного регулювання у цій сфері має стати підвищення рівня соціальної сенсифікації підприємницької діяльності.

Ключові слова: економічний егоїзм, соціальна несправедливість, підприємницький сектор, гуманізація економіки, державне регулювання економіки, соціальна сенсифікація бізнесу.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах регулювання економіки з боку держави зазнає постійних трансформацій, що проявляються у пошуку форм, методів, цілей та функцій, адекватних сучасній моделі соціально-економічних зв'язків та відносин. Під впливом тенденцій гуманізації економіки філософія “чистого ринку”, побудована на концепції економічного егоїзму А. Сміта, поступово вичерпала себе: світовою спільнотою було визнано її деструктивний вплив не тільки на стан суспільних відносин, соціальну стабільність, але й на суто економічні результати діяльності суб'єктів господарювання [5, с. 7]. Відтак, сьогодні на інститут держави покладається особливе завдання щодо обмеження економічного егоїзму, притаманного підприємницькому сектору, та доведення його до раціонального рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії держави та підприємницького сектора в частині нівелювання його негативного впливу на середовище функціонування піднімали у дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. З позицій цього дослідження особливий інтерес становлять такі напрацювання:

- дослідження впливу економічного егоїзму на виникнення кризових явищ в економіці, а також обґрунтування методів боротьби з даним явищем (Д. Г. Горемикін [3]);
- ідентифікація сутнісного наповнення та рівнів прояву економічного егоїзму, а також доведення ролі міжнародного співтовариства у вирішенні даної проблеми (Д. Петросян, Н. Фаткіна [9]);
- виявлення особливостей економічного альтруїзму та економічного егоїзму як двох основних стратегій поведінки економічних суб'єктів в умовах перманентного посилення речовинно-ресурсного голоду, визначення детермінант, перспектив та недоліків застосування економічними суб'єктами альтернативних ліній поведінки як відгуку на ескалацію ресурсних викликів (В. В. Білоцерківець [2]).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом, слід відзначити, що основна увага науковців зосереджена на проблемах державного регулювання так званих “провалів ринку”. Це залишає поза увагою джерело даної проблеми, яке ми вбачаємо саме у ціннісних орієнтаціях економічних суб'єктів, що детермінують відповідний тип економічної поведінки у короткостроковій та довгостроковій перспективах. З огляду на викладене, можна говорити про актуальність піднятої у статті проблематики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення ролі інституту держави в обмеженні економічного егоїзму як чинника, що має деструктивний вплив на соціальну стабільність в країні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Концепція економічного егоїзму зародилася в європейській економічній культурі одночасно з розвитком капіталістичних відносин. При цьому слід зауважити, що навіть класики економічної науки, поглядам котрих був притаманний найвищий ступінь економічного лібералізму, критично ставились до спроможності “невидимої руки” регулювати соціальні питання. За А. Смітом, економічний егоїзм є невід’ємною рисою специфічного типу особистості – “економічної людини”, яка переслідуючи виключно власні інтереси, спрямовуючи зусилля на примноження багатства, сприяє досягненню всезагального добробуту [11, с. 129]. Однак, той же автор визнавав, що “прояви природної свободи деяких осіб, котрі можуть піддати небезпеці добробут всього суспільства, обмежуються і повинні обмежуватись законами всіх урядів...” [11, с. 239]. Інший прихильник економічного лібералізму А. Маршал, зауважував, що необмежена підприємницька свобода “в руках осіб енергійних, але неосвічених” здатна чинити руйнівний вплив на соціум (від хвороб серед дітей та жінок внаслідок непосильного режиму праці до деградації населення) [8, с. 66].

Численні емпіричні приклади, коли підприємницькі рішення прямо чи опосередковано завдавали шкоди життю та здоров’ю населення, призводили до екологічних катастроф, дестабілізували соціальну ситуацію, поступово звели нанівець “ейфорію”, притаманну ліберально орієнтованому сприйняттю підприємництва як виключно позитивного для розвитку економіки та загального процвітання явища. Хоча бізнес, торгівля та інвестиційна діяльність є основними опорами процвітання суспільства, однак у багатьох областях підприємницька діяльність дуже часто пов’язана з серйозними негативними явищами, такими як експлуатація праці, корупція, нерівність доходів, а також з бар’єрами, які стримують новаторство і підприємництво [5, с. 8].

Таким чином, моральна категорія “економічний егоїзм”, протилежною до якої є економічний альтруїзм, належить до найважливіших ціннісних орієнтирів суб’єктів підприємницької діяльності, які призводять до переважання в їх економічній поведінці своєкорисливих власницьких інтересів, що суперечать інтересам і потребам інших економічних суб’єктів – людей, соціальних груп і спільнот. Економічний егоїзм може проявлятися на різних рівнях економічних відносин – від мікрорівня взаємодії окремих економічних суб’єктів, до мегарівня відносини між країнами [9].

Слід погодитись з твердженням В. В. Білоцерківця, що в умовах зростаючої ресурсної кризи в сучасній економіці саме економічний егоїзм виступає домінуючою стратегією економічної поведінки [2, с. 13]. Однак, не зовсім правомірним, з наших позицій, констатувати, що гедоністична, спрямована на отримання все нових і нових благ, програма людства не має життєздатних альтернатив. Ми розділяємо переконання, щодо недоречності зведення поведінки економічних суб’єктів виключно до корисливих мотивів. Як справедливо зауважив Ха-Юн Чанг: “Припустіть найгірше про людей, і ви отримаєте найгірше” [12, с. 20]. Дійсно, егоїзм є найпотужнішою рисою більшості економічних суб’єктів, однак не єдиним мотивом їх поведінки. Це важливе положення відкриває дорогу якісно іншій підприємницькій практиці і перебудови державних суспільних інститутів. У країнах – лідерах світового розвитку нині робиться ставка на підприємців, небайдужих до суспільного блага і моральних цінностей [4, с. 10]. При цьому включення етичних засад у підприємницьку діяльність потребують суспільство, а й бізнес, оскільки це дозволяє органічно упорядкувати ділову активність, підвищити її ефективність, забезпечити цивілізовані засади міжкорпоративного партнерства, створити регулятивні норм конкуренції, реклами, підтримання якості продукції тощо [6, с. 19].

Можна проголосити свого роду закон: бізнес може бути соціально відповідальним тільки в соціально відповідальній державі. Приймаючи законодавчі норми, держава визначає правила поведінки для бізнесу, задає певні імперативи, яким зобов’язані слідувати бізнес-структури. Саме тому в розвинутих країнах відбуваються принципові зміни у формуванні законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, спрямовані на перехід до довірчих, партнерських зв’язків та відмову від необґрунтованих адміністративних заборон, однак з урахуванням всіх можливих негативних екстерналій бізнесу для суспільства. Це передбачає спільне вирішення багатьох проблем: оптимізацію отримання й використання всіх видів ресурсів; формування, розміщення й реалізації суспільних (державних) замовлень; підвищення ефективності стандартизації й контролю за якістю продукції; охорони довкілля; правового регулювання бізнесу; цільового здійснення капіталовкладень з метою стимулювання припливу капіталів у стратегічно важливі для країни галузі та сфери. Таким чином, формується збалансована система регламентації відносин приватного підприємництва, держави й громадськості у сфері соціально-економічного розвитку, що дозволяє забезпечити стабільний розвиток країни [6, с. 21].

Іншими словами, економічний егоїзм суб'єктів підприємницької діяльності необхідно обмежити до раціонального рівня, який дозволяє всім економічним суб'єктам взаємодіяти на принципах взаємовигідної співпраці, довіри, врахування інтересів і прав інших учасників. При цьому критерій раціональності можна визначити наступним чином: суб'єкт підприємницької діяльності може прагнути до досягнення допустимими способами конкурентних переваг, але при цьому він не повинен обмежувати інтереси всіх інших контрагентів. Зрозуміло, якщо один учасник ринку забезпечить собі конкурентні переваги, то інші учасники втратять частину свого доходу, але масштаби втрат повинні бути розумними, чому і покликаний сприяти відповідний інституційний механізм [9].

У сучасній економічній теорії домінують чотири підходи до подолання проблеми надмірного економічного егоїзму та пов'язаного з ним явища соціальної несправедливості:

- 1) егалітарний (зрівняльний, коли всі члени суспільства отримують рівні блага);
- 2) роулсінський (підвищення рівня життя найменш забезпечених членів суспільства);
- 3) утилітарний (максимізується кількість забезпечених членів суспільства на основі пропорційного розподілу благ у відповідності з різними функціями їх корисності);
- 4) ринковий (ринковий розподіл доходів відповідно до отриманих від факторів виробництва граничними продуктами). Однак, дані підходи носять переважно теоретичний характер, а тому можливості їх використання у практиці державного регулювання є доволі обмеженими і пов'язані зі значними складнощами.

Роль державно-правових регуляторів у вирішенні проблеми негативного впливу економічного егоїзму на соціально-економічний розвиток піднімалась у 2013 р. на міжнародному рівні економічними експертами з США, Європейського союзу, Росії, Китаю, країн Латинської Америки та ін. При цьому найбільшій гостроті набули дискусії з приводу двох груп проблем.

Перша група стосувалась проблеми відмови від "брутальності ринкового фундаменталізму, не повертаючись до директивно-бюрократичного планування і не повторюючи помилок соціал-демократів середини ХХ ст. Вирішення цього питання зводиться до відмови від "міфологічного" перебільшення від ролі ринку у гармонійно-моральному (за А. Смітом) розвитку. Не відкидаючи прогресивної місії капіталізму, науковці звернули уваги на необхідність прискореного формування та розвитку найбільш прогресивних людських якостей всіх членів суспільства. Саме на це повинна націлюватись економіка.

Друга група проблем зосереджувалась навколо підвищення соціальної спрямованості та соціальної результативності державно-правових регуляторів [1, с. 23].

Безперечно, названі рекомендації експертів не викликають сумнівів. Однак, вони вже є загальноновизнаним фактом у публікаціях західних економістів [12-14] і не потребують додаткового декларування. Більше того, у розвинених країнах вже відбуваються зрушення цінностей суспільного попиту від нестримного споживання матеріальних благ, до насичення попиту постматеріальними цінностями. Так, у США кількість прихильників накопичення матеріальних споживчих цінностей за останні 10 років знизилася більш ніж у 2 рази, з 35 % до 16 %. Аналогічні тенденції простежуються в більшості країн Західної Європи, де широко поширюється добровільне самообмеження від предметів розкоші, дорогих палаців, яхт, приватних літаків, футбольних клубів і т. д. [4, с. 6-7].

Натомість, в Україні більш актуальною є проблематика досягнення раціонального рівня економічного егоїзму засобами державного регулювання економіки. Внаслідок непродуманої державної політики, проявів економічного егоїзму серед власників великого капіталу і чиновників, забезпечених високими заробітками, в країні так і не набув належного розвитку інститут соціальної справедливості. Домінування спекулятивного і кримінального капіталу на фоні нераціонального втручання держави в економіку приводить, з одного боку, до посиленого прояву такої форми економічного егоїзму, як корупція, та консервації бідності, з іншого.

Щоб досягти компромісу між економічною ефективністю і духовно-моральними факторами економічної діяльності та зменшити негативні прояви економічного егоїзму, система державного регулювання економіки потребує потужної інституційної підтримки, орієнтованої на підвищення соціальної справедливості [9]. Вона базується на сукупності формальних та неформальних інститутів, котрі чинитимуть інституційний вплив одночасно з боку держави і суспільства на всю сукупність економічних відносин і соціальних залежностей (рис. 1).

До формальних регуляторів відносяться законодавчо визначена система норм, котра прямо чи опосередковано обмежує, попереджує чи, навпаки, заохочує, певні підприємницькі ініціативи, зму-

шуючи підприємців поділяти з суспільством відповідальність за соціальну несправедливість, економічну нерівність, екологічні проблеми шляхом участі в економічній адаптації соціально незахищених верств суспільства, охороні довкілля тощо [5, с. 7].

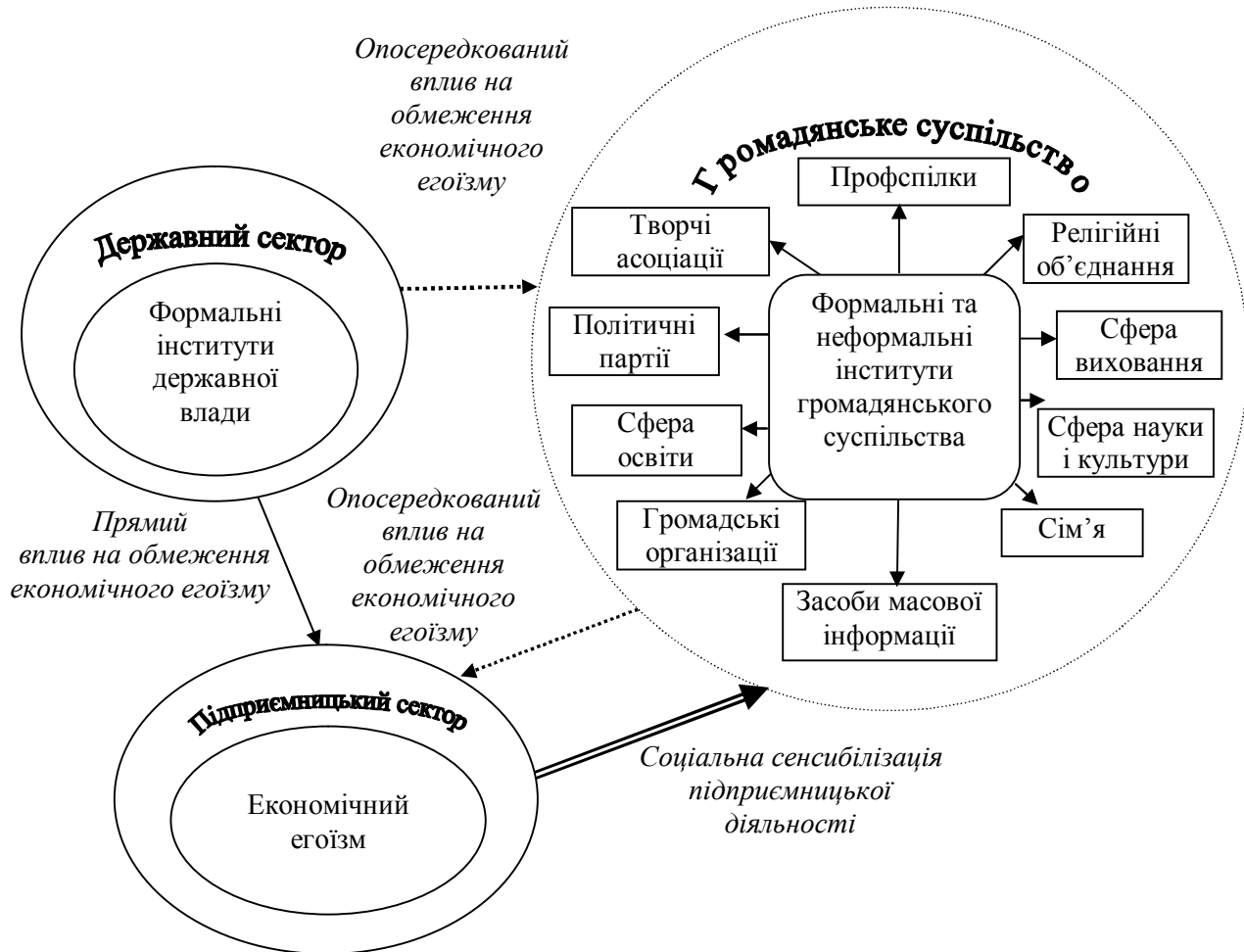

Рис. 1. Модель соціальної сенсibiлізації підприємницької діяльності на основі міжсекторної взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства*

*побудовано авторами

До формальних регуляторів відносяться законодавчо визначена система норм, котра прямо чи опосередковано обмежує, попереджує чи, навпаки, заохочує, певні підприємницькі ініціативи, змушуючи підприємців поділяти з суспільством відповідальність за соціальну несправедливість, економічну нерівність, екологічні проблеми шляхом участі в економічній адаптації соціально незахищених верств суспільства, охороні довкілля тощо [5, с. 7].

Головну роль регуляторів повинні відігравати інститути громадянського суспільства, інформаційна політика, виховання, система освіти, та ін. Інститути громадянського суспільства сприяють створенню та розвитку механізмів громадського самоврядування, беруть участь у формуванні громадської думки за допомогою незалежних засобів масової інформації, виступають ефективною протидією адміністративному ресурсу в управлінні соціально-економічними процесами, сприяють вдосконаленню нормативно-правової бази економіки [9]. Інформаційна політика та грамотне виховання повинні допомогти змінити ідеологію консьюмеризму (нестримного споживання) і помилкового уявлення про успіх на ідеологію соціальної справедливості, кваліфікованої праці та здорового способу життя. А в системі освіти необхідно впроваджувати сучасні технології навчання, які будуть розширювати горизонти покоління майбутніх підприємців [3, с. 28].

Показником успішного функціонування інституційного механізму раціонального обмеження економічного егоїзму підприємницького сектора має стати підвищення рівня його соціальної сенсibiлізації, під якою розуміється перманентна увага суб'єктів економіки до запитів суспільства, що ви-

ражається в пошуку та реалізації таких управлінських концепцій, які дозволяли б оптимально реагувати на його очікування, враховувати його інтереси і одночасно використовувати відповідну практику для збільшення ефективності і стійкості власної підприємницької діяльності [7, с. 422].

Висновки. Економічний егоїзм є однією з найважливіших, однак не виключних ціннісних характеристик економічних суб'єктів. Головним завданням держави є створення такого інституційного середовища, котре, прямо та опосередковано сприяє досягненню раціонального рівня економічного егоїзму та використанню його на користь соціуму, що буде проявлятися у підвищенні рівня соціальної сенсифікації підприємницької діяльності. Важливим напрямом досліджень, з огляду на викладене, слід вважати обґрунтування конкретних форм, методів, принципів та інструментів державного впливу, а також визначення суб'єктів та об'єктів, здатних сформувати дієвий інституційний механізм регулювання процесів соціальної сенсифікації бізнесу в національній економіці.

Список використаної літератури

1. Бельх В. С. Государственное и договорное регулирование предпринимательской деятельности : [колл. монография] / В. С. Бельх и др. – М. : Проспект, 2015. – 239 с.
2. Білоцерківець В. В. Дилема економічного розвитку : між альтруїзмом та егоїзмом / В. В. Білоцерківець // Економічний нобелівський вісник. – 2015. – № 1 (8). – С. 10–16.
3. Горемыкин Д. В. Социализация и гуманизация экономики как фактор выхода из глобального финансово-экономического кризиса / Д. В. Горемыкин // Вестник Тамбовского государственного университета. – Вып. 7 (99). – Тамбов, 2011. – С. 26–30.
4. Государство и рынок: механизмы и методы регулирования в условиях преодоления кризиса : [монография]. Т. 2. – С.Пб. : Астерион, 2010. – 1591 с.
5. Зосименко Т. І. Концепція соціально відповідального підприємництва в історії економічної науки / Т. І. Зосименко // Зовнішні та внутрішні фактори впливу на формування та розвиток економічної системи : зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 22–23 серпня 2014 р.). – К. : Аналітичний центр «Нова економіка», 2014. – С. 7–9.
6. Зосименко Т. І. Соціальна сенсифікація бізнесу як мейнстрім сучасного економічного розвитку / Т. І. Зосименко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету : зб. – Чернігів : ЧДТУ, 2014. – № 1 (72). – С. 17–22. – (Серія “Економічні науки”).
7. Крылов А. Н. Социальная сенсификация бизнеса и новые тенденции в экономической практике: позиционирование корпоративной социальной ответственности в современном обществе // Корпоративная социальная ответственность : экономические модели – мораль – успех – устойчивое развитие ; [ред. и сост. А. Н. Крылов]. – М. : Икар, 2013. – С. 420–437.
8. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1983. – 416 с.
9. Петросян Д. Экономический эгоизм и гуманизация экономики / Д. Петросян, Н. Фаткина // Вопросы экономики. – 2010. – № 08. – С. 123–131.
10. Проблемы социальной справедливости в зеркале современной экономической теории / [общ. ред. Д. Д. Москвина]. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 192 с.
11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
12. Chang, Ha-Joon. 23 things they don't tell you about capitalism / Ha-Joon Chang. – N. Y. : Bloomsbury Press, 2011. – 304 p.
13. Mintzberg H. Beyond selfishness / H. Mintzberg, R. Simons, K. Basu // MIT Sloan Management Review. – 2002. – № 44 (1). – P. 67–74.
14. Snowdown C. Selfishness, greed and capitalism / C. Snowdown. – London : The Institute of Economic Affairs, 2015. – 204 p.

References

1. Belyh, V. S. (2015) Gosudarstvennoe i dogovornoe regulirovanie predprinimatel'skoj. Moscow: Prospekt, 239 s.
2. Bilocerkevets', V. V. (2015) Dylema ekonomichnogo rozvytku: mizh al'truyzmom ta egoyizmom. *Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk*, vol. 1 (8), s. 10–16.
3. Goremykin, D. V. (2011) Socializacija i gumanizacija ekonomiki kak faktor vyhoda iz global'nogo finansovo-ekonomicheskogo krizisa. *Vestnik Tambovskogo gosudarstvennogo universiteta*, vol. 7 (99), s. 26–30.
4. Gosudarstvo i rynek: mehanizmy i metody regulirovanija v uslovijah preodolenija krizisa (2010, (2)). St. Petersburg: Asterion, 1591 s.
5. Zosymenko, T. I. (2014) Konceptiya social'no vidpovidal'nogo pidpryemnyctva v istoriyi ekonomichnoyi nauky. *Zovnishni ta vnutrishni factory vplyvu na formuvannya ta rozvytok ekonomichnoyi systemy: zb. tez nauk. robit*

- uchasnykiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodyh vchenyh*, Kyiv: Analitychnyj centr "Nova ekonomika", s. 7–9.
6. Zosymenko, T. I. (2014). Social`na sensybilizacija biznesu yak mejnstrim suchasного ekonomichного rozvytku. *Visnyk Chernigivs`kogo derzhavnogo tehnologichного universytetu: Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 1 (72), s. 17–22.
 7. Krylov, A. N. (2013) Social'naja sensibilizacija biznesa i novye tendencii v ekonomicheskoy praktike: pozicionirovanie korporativnoj social'noj otvetstvennosti v sovremennom obshhestve. *Korporativnaja social'naja otvetstvennost' : ekonomicheskie modeli – moral' – uspeh – ustojchivoe razvitie*, Moscow: Ikar, s. 420–437.
 8. Marshall, A. (1983) *Principy politicheskoy ekonomii*. Moscow: Progress, 416 s.
 9. Petrosjan, D., Fatkina, N. (2010) Ekonomicheskij egoizm i gumanizacija ekonomiki. *Voprosy ekonomiki*, (8), s. 123–131.
 10. Moskvina, D. D. (2002) Problemy social'noj spravedlivosti v zerkale sovremennoj jekonomicheskoy teorii, Moscow: Editorial URSS, 192 s.
 11. Smit, A. (2007) *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov*. Moscow: Eksmo, 960 s.
 12. Chang, Ha-Joon (2011) *23 things they don't tell you about capitalism*. N. Y.: Bloomsbury Press, 304 p.
 13. Mintzberg, H., Simons, R., Basu, K. (2002) Beyond selfishness. *MIT Sloan Management Review*, vol. 44 (1), pp. 67–74.
 14. Snowdown, C. (2015) *Selfishness, greed and capitalism*, London: The Institute of Economic Affairs, 204 p.

Zhanna Derii, Serhiy Zosymenko

**THE STATE'S ROLE IN RATIONAL RESTRICTION
OF ECONOMIC SELFISHNESS OF BUSINESS SECTOR**

The category of "economic selfishness" is one of the most important value orientations of businesses that define the line of their economic behavior in short and long term perspectives. Current researches are devoted to overcoming the problems of so-called "market failures" by the tools of state regulation. However, scientists still ignore the source of such problems that we see in value orientations of economic actors which determine the appropriate type of economic behavior in short and long term perspectives.

The aim of the article is to determine the role of state institution in limiting economic self-interest as a factor that has a destructive impact on social stability in the country.

The article considers the role of the government in regulating the level of economic self-interest, which should be limited to a reasonable level. It is proved that the task of the state is to develop an appropriate institutional framework as a combination of formal and informal institutions, aimed to promote the establishment of mutually beneficial rules of interaction between economic actors on the principles of fairness, trust, maximum consideration of the rights and interests of other market participants. It is proved that improving of the level of social sensitization of entrepreneurship should be the result of government regulation in this area.

Keywords: *economic selfishness, social injustice, business sector, humanization of economy, state regulation of economy, social sensitization of business.*